

KIRIM SAVAŞI'NDA HASTA BAKIMI ve HEMŞİRELİK

Editör

Yrd. Doç. Dr. Serap TORUN

Danışman

Doç. Dr. Selim KADIOĞLU

© 2014 AKADEMİSYEN TIP KİTABEVİ

Yayın Dağıtım ve Pazarlama A. Ş.

Halk sk. 5/A Yenişehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik

Editör: Yrd. Doç. Dr. Serap TORUN

ISBN: 978-605-4649-92-1

DOI: 10.37609/akya.1715

Bu kitabın yayın hakkı AKADEMİSYEN TIP KİTABEVİ'ne aittir. 5846 ve 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereği herhangi bir bölümü, resmi veya yazısı, yazarların ve yayıncısının yazılı izni alınmadan tekrarlanamaz, basılamaz, kopyası çıkarılmaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz. Yazarların içerikleri yazarları bağlamaktadır.

Dağıtım Adresi

Akademisyen Kitabevi

Halk sk. 5/A Yenişehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

Yayın Koordinatörü : Yasin DİLMEN

Mizampaj : Kerem ACAR

Kapak : Yusuf ÖZALP

Baskı : Özyurt Matbaacılık

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Öğrenmeye karşı duyulan ilgi yaşamı şekillendiren, geliştiren ve mutlu kılan temel unsurlardandır. Bilgi ise, engin bir deniz gibidir. Daldıkça güzelliğine kapılır insan ve olanağı varsa daha derine gitmek ister. Sonsuz bir okyanusa dönüşür sonra ve insan içinde bir damla su misali kalıverir. Büyüklerin dediği gibi öğrenmenin sınırı da yaşı da yoktur.

Yukarıdaki satırları yazmama vesile olan 2003 yılında Tıp Tarihi ve Deontoloji doktorasına başladığımda biraz da korkuyla karışık hissettiğim duygulardı. Kendi kendime meğer ne kadar çok öğrenecek şey varmış ve ben daha çok başındaymışım hayatın demiştim. Gerçekten de öğrenecek o kadar çok şey varmış ki bilmediğim ya da fark edemediğim. Özellikle de tarihin öyle kitaplarda yazıldığı gibi sadece kronolojiden oluşmadığını öğrendim. Olayların nedenlerini ve sonuçlarını, olayda rol oynayan kişilerin, kişisel özelliklerini öğrenmenin, olayları değerlendirmekte ve bilginin kalıcı olmasında önemli bir etken olduğunu anladım. Tarih anlatımlarının tarafsızlığının ise kişinin öğrenme isteğini doğrudan etkilediğini gördüm. Bu bağlamda insan hayatında eğitimin sürekli olduğu ve olması gerektiği günümüz koşullarında şanslı insanlar kategorisinde bulunduğumu, aldığım doktora eğitiminin ve yaptığım tez çalışmasının kişisel gelişimime çok büyük katkı sağladığını itiraf etmeliyim.

Tıp tarihi ile tanıştığım 2003 yılından sonra hemşirelik tarihine de ilgim arttı ve bu alanda çok sınırlı sayıda kaynak olması beni hayal kırıklığına uğrattı. Sınırlı sayıdaki bu kaynaklarda ise modern hemşirelik için hep tek adres olarak Kırım Savaşı ve Florence Nightingale gösterilmekteydi. Ancak bu adreste de Osmanlı döneminde hasta ve yaralı bakımına ilişkin yeterli bilgi ne yazık ki yoktu. Sanki savaş sadece İngiltere, Fransa ve Rusya arasında geçmişti ve Osmanlı'nın yaralılarına ve hastalarına nasıl bakıldığı ya da tedavi edildiğine yönelik yeterli veri yoktu. Bu nedenle hem bu konuda ki boşlukları doldurabilmek için hem de tıp ve hemşirelik tarihine bir katkıda bulunabilmek için tez konumu çok değerli danışman hocam Yar. Doç. Dr. Selim Kadioğlu'nun önerisi ve desteği ile "Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik" olarak belirledik, bana kendisini tanımının yanında birlikte çalışma fırsatı verdiği, tez çalışmam sırasında destek ve yardımlarını esirgemediği için çok teşekkür ederim. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. İlder Uzel Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'ne ulaşmamda yol göstererek ve gerekli bağlantıları sağlayarak büyük bir destek verdi. Hocama yardım ve yaklaşımı için çok teşekkür ediyorum. Arşivde çalışmalara başlamam bir dizi bürokratik nedenlerle yaklaşık bir altı ay sürdü. Askeri arşivde bana faydası olabilecek tüm belgeler el yazması idi. Bana Osmanlı Türkçesi'ni öğreten ve sevdiren hocam Yar. Doç. Dr. Nuran Yılmaz ile transkripsiyon çalışmalarına başladık. Kendisine yaptığı yardım ve esirgemediği dostluğu için teşekkür ediyorum. Bu çalışma da her belgenin ayrı bir kişi tarafından yazılmış olması nedeniyle yaklaşık bir altı ay sürdü.

Çalışmamın diğer bir yönünü o zamana ait olan veya ışık tutan mekânları incelemek oluşturdu. Selimiye Kışlası ve kışlada yer alan "Birinci Ordu ve Florence Nightingale Müzesi"ni Birinci Ordu Protokol Subayı Piyade Binbaşı Hakan Özalp'in eşliğinde gezme ve tezimde kullanabileceğim materyali toplama olanağını buldum, kendisine teşekkür ediyorum. Müzenin ziyaretçi defterine baktığımda şaşırımdım. Çünkü müzeyi daha çok yabancı turistler geziyordu. Yerli turist oldukça azdı. Bu bağlamda Türk hemşirelerinin meslekleri-

ne ve tarihsel sürecine ilgisizliğini dile getirmek gerektiğini düşündüm. Zaten bu alandaki yerli yazılı kaynak yetersizliği de bu görüşümü destekliyordu.

Bir diğer çalışmam ise Sadberk Hanım Müzesi'ndeki "150. yılında Kırım Savaşı" konulu sergiyi gezmek ve orada bulunan eserlere ait katalogu temin etmek oldu. Bu gezilerimde topladığım materyale tezimde yer verdim. Bu sergide de ne yazık ki Osmanlı'da sağlık durumu ile ilgili veriler yoktu. Hatta belirtmeliyim ki Osmanlı'ya ait eserler çok azdı. Bu konuya yönelik tespit ve yorumlara da çalışmamda yer yer değindim.

Tez çalışması kapsamında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde konuya yönelik olarak yaptığım taramada Kırım Savaşı'nda hasta ve yaralı bakımına dair bir kayda ulaşamadım. Ulaşamadığım önemli bir kaynak Hayreddin Bey'in Kırım Harbi kitabının orijinali oldu. Bu eksikliği söz konusu eserin görece yakın tarihte basılmış kısaltılmış ve dili güncelleştirilmiş edisyonunudan yararlanarak gidermeye çalıştım.

Tez çalışmamda Kırım Savaşı'nı genel olarak sağlıkla ilgili etkinlikler yönünden ele alıp, özel olarak da hasta bakımına ve hemşireliğe Türkiye ve dünya ölçeğindeki etkileri üzerinde durmaya ağırlık verdim. Bu çerçevede, döneme özgü tıbbın yapısı, hasta ve yaralı bakımında rol alan kurumlar ve kişiler, uygulanan tedaviler ve koruyucu yöntemler üzerinde durarak, Osmanlı tarafındaki durumu diğer ülkelerinkilerle karşılaştırdım. Kişisel gelişimim açısından çok verimli bir çalışma olduğunu belirtmeliyim.

Son olarak sevgili eşim Op. Dr. Önder Torun'a uzun bir süreci kapsayan doktora eğitimi ve tez çalışmam süresince benden hiçbir konuda desteğini esirgemediği için, biricik kızım Deniz'e beni sürekli desteklediği ve varlığı ile bana huzur verdiği için çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR	iii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	5
2.1. Askeri ve Siyasi Tarih Açısından Kırım Savaşı	5
2.1.1. Ana Hatlarıyla Kırım Savaşı	5
2.1.1.1. Savaşın Nedenleri ve Savaşı Başlatan Gelişmeler	5
2.1.1.2. Savaşın Başlaması ve Farklı Cephelelerdeki Gelişmeler	6
2.1.2. Savaşa Katılan Ülkeler Açısından Kırım Savaşı	10
2.1.2.1. Osmanlı Devleti Açısından Kırım Savaşı	10
2.1.2.2. Rusya Açısından Kırım Savaşı	12
2.1.2.3. İngiltere Açısından Kırım Savaşı	14
2.1.2.4. Fransa Açısından Kırım Savaşı	14
2.1.2.5. Piyemonte Krallığı Açısından Kırım Savaşı	15
2.1.3. Kırım Savaşı'nın Sonuçları ve Getirdikleri	16
2.2. XIX. Yüzyılda Dünyada ve Türkiyede Tıp	19
2.2.1. XIX. Yüzyılın Bilimsel-Teknolojik-Endüstriyel Gelişmeleri	19
2.2.2. XIX. Yüzyıl Batı Tıbbına Genel Bir Bakış	21
2.2.3. XIX. Yüzyıl Osmanlı Tıbbı	23
2.2.3.1. Tıbbi Modernleştirme Çabaları	24
2.2.3.2. Tıp Eğitimi Kurumlarının Gelişimi	27
2.3. XIX. Yüzyılda Kadın ve Modern Hemşirelik Öncesinde Hasta Bakımı	29
2.3.1. Kadın Haklarının Evrimi ve Kadın-Tıp İlişkisi	30
2.3.2. Modern Hemşirelik Öncesi Hasta Bakımı	34
2.3.3. Osmanlı'da Kadının Durumu ve Hasta Bakımındaki Yeri	39
3. KIRIM SAVAŞI'NDA HASTA BAKIMI	43
3.1. Savaşa Katılan Orduların Sağlık Yönünden Durumları	43
3.2. Ordularda Hasta ve Yaralı Bakım Düzenekleri	44
3.2.1. Osmanlı Ordusunda Hasta ve Yaralı Bakımı	45
3.2.2. İngiliz Ordusunda Hasta ve Yaralı Bakımı	47
3.2.3. Fransız Ordusunda Hasta ve Yaralı Bakımı	48
3.2.4. Rus Ordusunda Hasta ve Yaralı Bakımı	50
3.3. Hasta ve Yaralı Bakımında Hastaneler	52
3.3.1. Kırım Savaşı'nda İstanbul'daki Hastaneler	52
3.3.1.1. Osmanlı Ordusuna Hizmet Veren Hastaneler	52
3.3.1.2. Müttefik Askerlere Tahsis Edilen Hastaneler	54
3.3.1.3. Kırım Savaşı'nda İstanbul'daki Azınlık ve Yabancı Hastaneleri	58
3.3.2. İstanbul Dışındaki Asker Hastaneleri	60
3.3.3. Hastane Gemileri	61
3.4. Savaş Sırasında Epidemik ve Endemik Hastalıklar	62

3.4.1. Kırım Savaşı'nda Epidemik Hastalıklar	62
3.4.2. Osmanlı'da Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Genel Önlemler	64
3.4.3. Kırım Savaşı'nda İskorbüt ve Dar-ı Şura'nın Önerdiği Önlemler	64
3.5. Kırım Savaşı'nda Hekim Dışı Hasta Bakım Elemanları	66
3.5.1. Florence Nightingale ve Kırım Savaşı'nda Modern Hemşireliğin Doğuşu	66
3.5.2. Kırım Savaşı'nda Geleneksel Hasta Bakım Elemanları	76
4. SONUÇ	81
5. EKLER	83
Ek-1. ATASE Arşivi'nde "Kırım Savaşı Sağlık İşleri"ne Ait Olan Belgeler	83
Ek-1.1. ATASE Arşivi Belge 1'in Orijinali ve Transkripsiyonu	83
Ek-1.2. ATASE A ivi Beige 2'nin On.J.m. ali ve Transkripsiyonu	85
Ek-1.3. ATASE Arşivi Belge 3'ün Orijinali ve Transkripsiyonu	86
Ek-1.4. ATASE A ivi. Beige 3-l'in On.J.m.	88
Ek-1.5. ATASE A ivi Beige 3-2"m On.J.m. alive	90
Ek-1.6. ATASE Arşivi Belge3-3'ün Orijinali ve Transkripsiyonu	92
Ek-1.7. ATASE A ivi Belge3-4'iin On.J.m. ali ve Transkripsiyonu	94
Ek-1.8. ATASE Arşivi Belge3-5'in Orijinali ve Transkripsiyonu	96
Ek-1.9. ATASE Arşivi Belge3-6'nın Orijinali ve Transkripsiyonu	98
Ek-1.10. ATASE Arşivi Belge 4'ün Orijinali ve Transkripsiyonu	101
Ek-1.11. ATASE Arşivi Belge 5'in Orijinali ve Transkripsiyonu	102
Ek -2. Kırım Savaşı'na Ait Görsel Materyal	104
Ek-2. 1. Sultan Abdülmecid ve Savaşta Görev Alan Osmanlı Komutanları	104
Ek- 2.2. Osmanlı Birlikleri	106
Ek-2.3. Kraliçe Victoria ve İngiliz Orduları Kumandanı Lord Raglan	108
Ek-2.4. Savaşta Rus Çarları ve Komutanları	109
Ek-2.5. Fransa Kralı ve Başkomutanı	110
Ek-2.6. Dönemin Kırım Haritası ve Muharebe Bölgeleri	110
Ek-2.7. Kırım Savaşı Dönemine Ait İstanbul Görüntüleri	111
Ek-2.8. Yabancı Basında Kırım Savaşı	115
Ek-2.9. Savaştan Görüntüleri	121
Ek-3. Florence Nightingale	127
Ek-3.1. Constance Padwick Tarafından Yazılmış Olan "Florence Nightingale Hastabakıcılık Melekesi" İsimli Florence Nightingale Biyografisinde Yer Alan Çizimler Kitabın iç kapak sayfası	133
Ek-3.2. Florence Nightingale ve Birinci Ordu Müzesi	135
Ek- 4. Mary Seacole ve RusMerhametli Kız Kardeşler	137
Ek-5. Kırım Savaşı Nedeniyle Verilen Ödül, Anı Madalyaları ve Objeleri	138
Ek-6. Savaşta Ölenler İçin Düzenlenen İngiliz Mezarlıklarından Görüntüleri	143
Ek-7. Savaş Sırasında ve Günümüzde Selimiye Kışlası,	145
Kaynaklar	149

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

F Fahrenheit (ısı ölçü birimi)

°C Santigrat derece (ısı ölçü birimi)

ATASE Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

ÖZET

Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında Ekim 1853'te başlayan İngiltere'nin, Fransa'nın ve Piyemonte (Sardunya) Krallığı'nın Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak katıldığı Kırım Savaşı'nın (1853–1856), hasta bakım hizmetlerine dolayısıyla hemşireliğin meslekleşmesine olan katkıları incelenmiştir. Bu çerçevede Osmanlı askerî belgelerini de içeren kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve konu ile ilgili mekanlar ziyaret edilerek incelenmiştir.

Konuya genel bir çerçeve oluşturma bağlamında, hem savaşın ortaya çıkış nedenleri ve savaş süreci hem de XIX. yüzyılda ortaya çıkan bilimsel-teknolojik- endüstriyel gelişmelerin genelde tıbbın, özelde Osmanlı tıbbının modernleşmesine katkıları değerlendirilmiştir. Modern hemşireliği temellendirme açısından, ele alınan dönemin öncesine gidilerek kadının hasta bakımındaki konumu üzerinde durulmuştur. Kırım Savaşı boyunca tüm orduların ortak düşmanı olmuş ve silah yaralanmalarından daha fazla can kaybına yol açmış olan epidemik ve endemik hastalıklar ile özellikle Osmanlı hekimlerinin koruyucu tıp uygulamaları üzerinde de geniş olarak durulmuştur. Savaşın tıbbi boyutu hakkında, tüm tarafları göz önüne alan genel ve karşılaştırmalı bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Daha önceki savaşlarda olduğu gibi Kırım'da da, tüm ordularda, sağlık memuru, tımarcı veya cerrah olarak adlandırılan erkek hasta bakım elemanları görev yapmıştır. Önemli bir yenilik olarak Osmanlı ordusu dışında hasta bakımında kadınlar da rol almış, bir başka deyişle müttefik ordularda hasta bakımında kadının aktivite göstermesi söz konusu olmuştur. Rus saflarında askeri hemşireliğin temelleri atılmış, cephe gerisinde Fransız rahibe hemşireler başarılı çalışmalar yürütmüş, Seacole adlı bir İngiliz kadın halk hekimliğini cephe koşullarına uyarlama yönünde bir arayışa girmiş ve nihayet İstanbul'da gelişerek günümüze kadar gelecek olan Nightingale hemşireliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hasta Bakım Tarihi, Hemşirelik Tarihi, Kırım Savaşı, Tıp Tarihi, XIX. Yüzyıl Tıp Tarihi.

ABSTRACT

Patient Care and Nursing in the Crimean War

In this study the participation of patient care provided during the Crimean War, (1853-1856) which started in October 1853 between the Russian Czardom and the Ottoman Empire in alliance with England, France and Sardinia, on the professionalization of nursing was examined. A comprehensive literature review of Ottoman military documents was done in this context and sites associated with this subject were visited and examined.

In the context of the general framework created for the subject, the participation of scientific-technical-industrial developments which occur as outcomes of every war and which occurred both during this war and during the 19th Century were evaluated for their part in the modernization of medicine in general and Ottoman medicine in particular. From the aspect of the foundation of modern nursing the position of women in patient care was examined in the period of time prior to this event. During the Crimean War in particular Ottoman physicians focused on preventive medical practices for epidemics and endemic illnesses which were the common enemy of all armies and caused more loss of life than injuries from weapons. A general comparative analysis of the medical dimension was conducted of all sides of the war.

As in previous wars in the Crimean War there were male patient care givers in all armies who were called health officers, grooms or surgeons. An important innovation which occurred except in the Ottoman army was the addition of women as patient care givers or said another way, women showed their activity in patient care in the allied armies. The foundation of nursing was laid in Russia; behind the lines French nuns worked successfully as nurses; an English woman named Seacole intervened in warning public health medicine about the conditions at the front, and finally developments in Istanbul occurred and Nightingale nursing of the future arose which continues today.

Key words: patient care history, nursing history, Crimean War, medical history,
19th Century medical history

KAYNAKLAR

1. 1853–1856 Osmanlı- Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı. T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1977.
2. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri Osmanlı – Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853–1856). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları; Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.
3. Çavlı EA. Kırım Harbi Paris Muahedesi 1856. Çırağan Tarih Kitapları Serisi No:6, İstanbul: Nurgök Matbaası, 1957.
4. Kırım Savaşı. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopesi, İstanbul: Interpress Basın ve Yayıncılık, 1986; 6713–6714.
5. Özkaya AT. Kırım Savaşı. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1991.
6. Kongar E. Tarihimizle Yüzleşmek. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006; 64–70.
7. Kadioğlu S. Türkiye’de Cerrahi Devrim. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1997.
8. Ortaylı İ. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005.
9. Balcı S. Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakın Çağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2006.
10. Osmanağaoğlu Ş. Cumhuriyet Döneminde Nalbant Okulları Kurslar ve Nalbantlık. Ed: A. Yaşar, A. Yiğit, S. İzmirli. II. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildiri Kitabı. Konya, 2008; 151–155.
11. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 3/6
12. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 3
13. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 2
14. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 1
15. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 3/3
16. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 3/5
17. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 4
18. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 3/1
19. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 3/2
20. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 3/4

21. ATASE Arşivi, Dosya:1-10, Klasör:55, Fihrist: 5
22. **Boussou PR.** Chirugiens de Marine. D'autrefois le Service de Santé de la Marine Pendant la Guerre de Crimée (1854–1855), İlder Uzel Arşivi.
23. **Dağlar A.** Kırım Savaşı'nda Orduların Sağlık Durumu ve Bir Belge. Ed: Hatemi H, Kazancıgil A. *Tıp Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Yüce Yayınları, **2004**; (12): 41–58. PMID: 15.487.045.
24. **Sorokina TS.** Nursing in The Russian - Turkish Wars (1853–1856,1877–1878). 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları **2005**; 1097–1100.
25. **Ulusoy F, Görgülü S.** *Hemşirelik Esasları, Temel Kuram Kavram İlke ve Yöntemler*. Cilt I, Ankara: TDFA Yayınları, **1997**; 1–22.
26. **Çevik E, Tapucu A, Aksoy Ş.** Florence Nightingale'in Hemşirelik Öğretilerine ve Feminist İdeolojiye Katkılarına Genel Bir Bakış, Erişim: (<http://tipetigi.turkiyeklinikleri.com>), Erişim Tarihi: 04.10.2007.
27. **Torun S, Kumaş G, Kadioğlu S.** Lambanın Aydınlatmadıkları. Ed. AD. Erdemir, Ö. Öncel, Y. Küçükdağ, B. Okka, S. Erer, I. *Uluslar arası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi, Bildiri Kitabı*. Cilt:1, Konya, **2008**; 790-791.
28. Erişim: (<http://www.maryseacole.com/maryseacole/biography/index.html>), Erişim Tarihi: 30.08.2006.
29. **Barham J.** The Heritage of Mary Seacole. Erişim: (http://www.suite101.com/article.cfm/crimean_war/110364), Erişim Tarihi: 13.12.2007.
30. **Özbay K.** *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneler*. Cilt I, İstanbul: Yörük Matbaası, **1976**.
31. Osmanlı-Rus Savaşları. Erişim: (http://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı-Rus_Savasları-23k), Erişim Tarihi: 20.01.2008.
32. **Hayrettin Bey.** *Kırım Harbi*. Tercüman 1001 Temel Eser, No:77, Kervan Yayıncılık AŞ. İstanbul, **1975**.
33. **Aracı E.** *Savaş ve Barış: Kırım 1853–56*. Londra Osmanlı Saray Müziği Akademisi, İstanbul: Kalan Müzik Yapım, **2002**.
34. **Özakıncı C.** *Türkiye'nin Siyasi İntiharı "Yeni-Osmanlı Tuzağı" Osmanlıdan Günümüze Din Üzerinden Emperyalist Oyunlar*. İstanbul: Otopsi Yayınları, **2005**.
35. **Slade A (Müşavir Paşa).** *Türkiye ve Kırım Harbi*. Çev: Ali Rıza Seyfi, İstanbul: Askeri Matbaa, **1943**; 86.
36. **Yapıcı H.** Takvim-i Vekayi'de Kırım Harbi (1853–1856). *Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum, **1999**.
37. Crimea. Erişim: (<http://freepages.genealogy.rootweb.com/-thelamp/web%20crimea.html>), Erişim Tarihi: 15.12.2005.

38. *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, İstanbul: Meydan Yayınevi, **1972**; (7): 252.
39. **Namık Kemal**. *Vatan Yahut Silistre*. İstanbul: Beyan Yayınları, **2005**.
40. Akyar (Sivastopol) Şöhretin şehri. Erişim: (<http://www.yolhikayeleri.com/hkdetay.asp?ikayeno=224>), Erişim Tarihi: 30.09.2006.
41. Gözleve. Erişim: (<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Kezlev>), Erişim Tarihi: 13.06.2008.
42. **Tolstoy LN**. *Sivastopol Ağustos 1855*. Çev: EM. Erendor, İstanbul: Bordo-Siyah Klasik Yayınlar, **2005**.
43. **Tolstoy LN**. *Günlükler*. Çev: İ. Kaplıkaya, İstanbul: Anka Yayınları, **2005**.
44. Rifat Bey. Erişim: (http://tr.wikipedia.org/wiki/Rifat_Bey), Erişim Tarihi: 01.02.2008.
45. Rifat Bey. Erişim: (http://www.turkmusikisi/bestekalar/rifat_bey.htm), Erişim Tarihi: 01.02.2008.
46. Üsküdar'a Gider İken. Erişim: (<http://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=995>), Erişim Tarihi: 23.01.2007.
47. ATASE, Klasör:35, Dosya:3/1
48. Şeyh Şamil. Erişim: (<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.phd?id=1293>), Erişim Tarihi: 01.02.2008.
49. Başbakanlık Osmanlı Arşivi; İrade-i Dâhiliye, 18095, 18116.
50. Kırım Harbi Türk Tarihi. Erişim: (<http://www.dallog.com/savaslar/kirimharbi.htm>), Erişim Tarihi: 25.09.2007.
51. Crimean War Postal Service (1854–1856). Erişim: (http://www.sevastopol-adventure.com/crimean_war.htpostal%20service.htm), Erişim Tarihi: 15.12.2005.
52. *Kırım Savaşı'nın 150nci Yılı*. Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul: Mas Matbaacılık, **2006**.
53. **Palmer A**. *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*. Çev: M. Gaspıralı, İstanbul: Sabah Kitapları, **1999**.
54. Military Operations of the Crimean War. Erişim: (<http://www.crimeanwar.org/cwrsentry.html>), Erişim Tarihi: 15.06.2008.
55. Erişim: (http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Kavalalı_Mehmet_Ali_Paşa-27k), Erişim Tarihi: 01.02.2008.
56. **Kutluoğlu M**. *The Egyptian Question (1831–1841)*. İstanbul: Eren Yayıncılık, **1998**.
57. Erişim: (<http://www.regiments.org/wars/19thcent/53crimea.htm>), Erişim Tarihi: 15.12.2007.
58. **Mantran R**. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Kuruluş ve Yükseliş Yılları*. Çev: S. Tanilli, İstanbul: Alkim Yayınevi, **2007**; 374–379.

59. Kırım Harbi (1853–1856). Erişim: (<http://www.dzkk.tsk.mil.tr/Turkce/BASINDUYURULARI/DUYURULAR/KirimHarbi18531856.asp>), Erişim Tarihi: 27.01.2007.
60. **Graves PP.** *İngilizler ve Türkler.* Çev: Y. Tezkan, Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, **1999.**
61. Erişim: (<http://www.1923turk.org/archive/t-5116.html-12k>), Erişim Tarihi: 01.01.2008.
62. **Kurtuluş B.** *Tarih Atlası.* Ankara: Özgün Matbaacılık, **2003.**
63. **Fontmagne D.** *Kırım Harbi Sonrası İstanbul.* Çev: G. Soytürk, Tercüman 1001 Temel Eser, No:110, İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın sanayi ve Ticaret AŞ, **1977.**
64. İtalya Tarihi. Erişim: (<http://italyaOnline.net/Italya/hakkında/tarih/kisatarih.htm>), Erişim Tarihi: 02.05.2007.
65. **Karal EZ.** *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789–1856).* Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Seri, No:165, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, **1970.**
66. **Karal EZ.** *Osmanlı Tarihi.* 5.cilt, Ankara: TTK Basımevi, **1960;** (5): 170.
67. **Kaya Ö.** *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar.* İstanbul: Yeditepe Yayınları, **2004.**
68. **Fenton R.** *Osmanlı- Rus Savaşı'nda Kırım ve Türkiye Mektupları.* Çev: S. Küçük, İstanbul: Yirmidört Yayınları, **2007.**
69. Roger Fenton. Erişim: (<http://www.fotografya.gen.tr/issue-14/fotografveuygarlık.htm>), Erişim Tarihi: 12.07.2005.
70. **Topuz H.** *II. Mahmud'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi, **2003:** 13–40, 80–81.
71. **Ertuğ HR.** *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi.* İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, **1960:** 175.
72. **Lady Hornby.** *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul.* Çev: K. Işık, İstanbul: Kitap Yayınevi, **2007.**
73. **Kocabaş F.** *Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İdare Teşkilatı. Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, **1987.**
74. **Yıldırım N.** *Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahâne. İstanbul Ansiklopedisi Cilt 2,* İstanbul:**1994:** (2): 405–406.
75. **Hatemi H.** *Türk Tıp Derneği (Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane) Türk Tıp Cemiyeti (1856–1986).* Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımlar.* İstanbul: CSA Global Publishing, **2006;** 210–215.
76. *Gazette Medicale d'Orient.* Erişim: (<http://www.bilimtarhi.org/gmdo1.htm>) Erişim Tarihi: 25.09.2007.
77. **Yıldırım C.** *Bilim Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi, **2001:** 144–155.
78. **Ronan CA.** *Bilim Tarihi: Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişimi.* Ankara: Tubitak Yayınları, **2003.**
79. **McClellan JE, Dorn H.** *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji.* Ankara: Arkadaş Yayınevi, **2006;** 323– 383.

80. Armand Fizeau. Erişim: (<http://scienceworld.wolfram.com/biography/Fizeau.html>), Erişim Tarihi: 24.06.2008.
81. Leon Foucault. Erişim: ([http:// www.britanica.com/eb/article-9035012/leon-foucault](http://www.britanica.com/eb/article-9035012/leon-foucault)), Erişim Tarihi: 24.06.2008.
82. **Uzluk FN.** *Genel Tıp Tarihi I.* Ankara, **1958**.
83. **Lewis P.** *Tıp Tarihi.* Çev: N. Güdücü, İstanbul: Khalkedon, **1998**; 140.
84. **Aydın E.** *Dünya ve Türk Tıp Tarihi.* Ankara: Güneş Kitabevi, **2006**.
85. **Bayat AH.** *Tıp Tarih.* İzmir, **2003**; 153.
86. **Uzel İ.** *Anadolu Tıp Tarihi'ne Giriş.* Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, I.Baskı, İstanbul: Ege Yayınları, **2008**; 63.
87. **Esener ZK.** Anestezi Tarihi. Erişim: (<http://www.saglikpersoneli.org/yazilar/Anestezi-1.pdf>), Erişim Tarihi: 02.11.2007.
88. **Margotta R.** *An Illustrated History of Medicine.* Verona, **1968**; 254.
89. **May E.** *La Medecine, Son Passé- Son Présent- Son Avenir.* Paris, **1957**; 222.
90. **Işık G.** Anestezinin Tarihsel Gelişimi. Erişim: (<http://lokman.cu.edu.tr/anestezi/anestezi2.htm>), Erişim Tarihi: 02.11. 2007.
91. **Hought IT.** Some Observation On Early Military Anaesthesia. *Anaesth Intensive Care*, **2006** Jun;34 Suol 1: 6–15. PMID: 16800222.
92. **Metcalf NH.** The Influence of The Military on Civilian Uncertainty about Modern Anaesthesia Between Its Origins In 1846 and the end of the Crimean War In 1856. *Anaesthesia*, **2005** Jun; 60(6): 594–601, PMID: 15.918.831.
93. **Ülman YI.** The Early Steps Of Chloroform Anaesthesia In Turkey During The Ottoman Empire In The 19th Century. *Annales Françaises d' Anesthésie et de Réanimation.* **2005** Apr; 24 (4): 377-382. PMID: 15826788.
94. **Kudzma EC.** Florence Nightingale And Healthcare Reform. *Nurs. Sci. Q.* **2006** Jan;19 (1): 61-64. PMID: 16407602.
95. **Schloman BF.** Using Health Statistics: A Nightingale Legacy. *Online J Issues Nurs.* **2001**; 6(3): 7. PMID: 11.936.946.
96. Encyclopedia of Public Health: Pierre Charles Alexandre Louis, Erişim: (<http://www.answers.com/topic/pierre-charles-alexandre-louis>), Erişim Tarihi: 24.04. 2008.
97. **Unat EK, Altaş K.** Bakteriyoloji. Ed: EK. Unat. *Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi.* İstanbul, **1988**.
98. **Eyüboğlu İZ.** *Tarihin İlkleri.* İstanbul, **1998**; 134.
99. Johann Peter Frank, Erişim: ([http:// www.britanica.com/eb/article-9000265/Johann-Peter-Frank](http://www.britanica.com/eb/article-9000265/Johann-Peter-Frank)), Erişim Tarihi: 24.06.2008.

100. **Bloy M.** Edwin Chadwick (1800–1890). Erişim: (<http://www.victorianweb.org/history/chadI.html>), Erişim Tarihi: 25.06.2008.
101. Friedrich Ferdinand, Erişim: (<http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary0286-31122544ITM>), Erişim Tarihi: 25.06.2008.
102. **Zorer B.** 3,8 Diaminobenzo(c)sinnolinlerin Sentezi ve Reaksiyonları. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kimya Anabilim Dalı, Ankara, **2004**.
103. Helmholtz. Erişim: ([http:// scienceworld.wolfram.com/biography/Helmholtz.html](http://scienceworld.wolfram.com/biography/Helmholtz.html)), Erişim Tarihi: 24.06.2008.
104. Manuel Patricio Rodriguez Garcia. Erişim: (http://en.wikipedia.org/wiki/Manuel_Patricio_Garcia), Erişim Tarihi: 24.06.2008.
105. Anton Freiherr von Troeltsch. Erişim: ([http:// en. wikipedia.org/wiki/Anton_Fr_Troeltsch](http://en.wikipedia.org/wiki/Anton_Fr_Troeltsch)), Erişim Tarihi: 23.06.2008.
106. **Reuter M.** Maximillian Nitze (1848–1906): Obstetrician to Urology. *Ürologe A.*, **2006** Sep; 45(9): 1076-1083. PMID:16932836.
107. **Breisinger A, Lasziq R, Matthys H.** Gustav Killian Memorial Lecture 100. Years Bronchoscopy- Early History And Subsequent Development. *Pneumologie*, 1997 Jul; 51(7): 609–611. PMID: 933796.
108. Pierre–Marie Curie. Erişim: (http://nobelprize.org/redirect/goto.php?url=/nobel_prizes/physics/articles/curie/index.html), Erişim Tarihi: 24.06.2008.
109. **Terzioğlu A.** Tıp Tarihi ve Deontoloji. Ed: EK. Unat. *Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi*. İstanbul, **1988**; 452–488.
110. **Şehsuvaroğlu BN, Erdemir AD, Cantay GG.** *Türk Tıp Tarihi*. Bursa **1984**; 23–24.
111. **Altıntaş A.** Osmanlı Tabibinin Usta-Çıracak Usulü Eğitimi. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, **2006**; 37–45.
112. **Ünver AS.** *Tıp Tarihi 1–2, Tarihten Önceki zamandan İslam Tababetine ve İslam Tababetinden 20. Asra Kadar*. 2.Basım, İstanbul, **1943**.
113. **Terzioğlu A.** Tersane-i Amire'deki Tabiphane'den Gülhane'ye Türk Tıbbının Batılılaşması. Ed: A.Terzioğlu, E.Lucius. *Türk Tıbbının Batılılaşması*. (Gülhane'nin 90.Kuruluş Yıldönümü Anısına
- 11–15 Mar 1988 Ankara- İstanbul Sempozyumları Bildirileri (24–31) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, **1993**.
114. **Altıntaş A.** Osmanlı Devleti'nde Cerrahlık Eğitiminin Tıp Eğitimi İçine Alınması. *Türkiye Klinikleri Tıp Tarihi*, **2001**;1 (2): 111–117.
115. **Altıntaş A.** Osmanlı Hekiminin Eğitimi. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, **2006**; 36.
116. **Uzluk FN.** *Türk Tıbbiyesinin 748nci Yıldönümü Dolayısıyla Hekimbaşı Mustafa Behçet Zatı, Eserleri Üstüne Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü No:3, Ankara, **1954**.

117. **Kahya E.** Tanzimatta Eski ve Yeni Tıp. Ed. HD. Yıldız. 150. *Yılında Tanzimat*, Ankara, 1992.
118. **Şehsuvaroğlu BN.** Türk İstanbul'da Tıp Öğretimi. *Türk İstanbul'da Tıp Öğretiminin 500. Yıl Dönümü*. İstanbul Üniversitesi Tıp Fak. Yayınları. No:1780, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No:62, 1972; 37-56.
119. **Sarı N.** Osmanlılarda Tıphanenin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 2000; 152-181.
120. **Altıntaş A.** Osmanlı İmparatorluğu'nda Hekimbaşıklık Müessesesinin Yetkilerini Üzerine Alan Meclis "Meclis-i Umur-ı Tıbbiye". Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006; 104-115.
121. **Ünver S.** Türk Tıp Tarihinin Esasları. *İstanbul Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası*, No: 4, İstanbul, 1958.
122. **Öztuna Şirin Y.** Osmanlı Salnamelerinde 1908 Tarihine Kadar Tıp Eğitimi. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 1999.
123. **Topuzlu C.** Yurdumuzda Cerrahlığın Tarihçesi. *Poliklinik*, 1943; 2 (121): 14-16.
124. **Sarı N.** Tıp Deontolojisi. Ed: EK. Unat. *Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi*. İstanbul, 1988; 403-423.
125. **Ataç A.** Gülhane Seririyat Hastanesi'nin Kuruluşunun Türk Tıbbının Modernleşmesine Etkileri. *Doktora Tezi*, Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Ankara, 1989.
126. ATASE Arşivi, Klasör:1, Dosya:3, Fihrist:3
127. **Ünver S.** Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık Tarihi. İstanbul Ü.Tıp Tarihi Enstitüsü No:43, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1952.
128. **Altıntaş A.** Osmanlı Devleti'nde Cerrahlık Eğitimi. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006; 178-184.
129. **Altun M.** Osmanlıdan Günümüze Hayallerin Gerçekleştiği 100 Yıl. İstanbul: İ.E. Ulagay İlaç Sanayii Türk AŞ. 2003; 15-20.
130. **Kurt H.** Gülhane Askeri Tıp Akademisinin Kuruluşu ve Gelişimi. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 1997.
131. **Altıntaş A.** K.A. Bernard'ın Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Kurucusu Olduğu Meselesi ve Görevi Hakkında. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006; 79-89.
132. **Ülman YI.** Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de Eğitim (1838-1848). Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006; 71-76.
133. **Celbiş O, Aydın NE.** Türkiye'de Adli Otopsi Uygulamasındaki Güncel Hukuki Durum. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Malatya, 2004; 11 (1): 53-56.

134. **Dinç G.** Mektab-i Tibbiye Matbaası'nda Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı ile Tibbiye'nin Yayın Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme (1844–1928). *Doktora tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, **2003**.
135. **Demirhan A, Cantay Güreşsever G.** *Türk Tıp Tarihi*. Bursa, **1984**: 202–210.
136. **Yıldırım N.** Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında. *Journal of Turkish Studies/ Türk- lük Bilgisi Araştırmaları*, **1979**; (3): 443.
137. **Altıntaş A.** Sivil Tıp Eğitimi (Mülki Tibbiye'nin Kuruluşu. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, **2006**; 118–124.
138. **Altıntaş A.** Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, **2006**; 166–173.
139. **Kadıoğlu S.** Asklepios Kültü ve Lokman Hekim. *Ç.Ü.Tıp Fak. Sürekli Tıp Eğitimi Programı Konferansı*, Adana: Mart **1998**.
140. **Kadıoğlu F, Kadıoğlu S, Tüşümel F.** Tıptan Doğan Ekonomik Potansiyelin Beşiği Asklepiyonlar, *VI. Türk Tıp Tarihi Kongresi. Sözlü Bildiri*, İzmir, Mayıs **2000**.
141. **Eren N, Uyer G.** *Sağlık Meslek Tarihi ve Ahlakı*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi, **1993**; 48–52.
142. **Montagu MW.** *Şark Mektupları*. Çev: A. Refik, İstanbul: Timaş Yayınları, **1998**.
143. Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişimine Genel Bakış. Erişim: (http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm#Feminizmin_K.C3.B6k), Erişim Tarihi: 03.02.2007.
144. **Çilingir L.** Ahlaki Karakter. Ed: A. Cevizci. *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Etik Yayınları, **2003**; (1): 135–141.
145. **Cevizci A.** *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma, **2002**; 190–206.
146. Faydacılık. Erişim: (<http://www.birseयोगren.com/hakkında/utilitarizm/>), Erişim Tarihi: 03.01.2008.
147. Utilitarizm. Erişim: (<http://www.toplumdusmani.net/modules/wfsection/article.php?articleid=631>), Erişim Tarihi: 03.01.2008.
148. **Delius H.** *Günümüzde Felsefe Disiplinleri- Etik*. Çev: D. Özlem. İstanbul: Ara Yayıncılık, **1990**.
149. **Thomas S.** Mill J.S. Utilitarianism. by for The University of Adelaide Library Electronic Texts Collection. Erişim: (<http://etext.library.adelaide.edu.au/m/m645u/m645u.zip>), Erişim Tarihi: 12.01.2008.
150. **Palmer I, Platin N.** Florence Nightingale ve Modern Hemşireliğin Uluslararası Başlangıcı. *Türk Hemşireler Dergisi*, Ankara: Mars Matbaası, **1982**; (Özel sayı 2–3): 74–80.
151. **Ehrenreich B, English D.** *Cadılar Büyücüler ve Hemşireler*. Çev: E. Uğur. İstanbul: Kavram Yayınları, **1992**.

152. **Yıldırım N.** Dünyada ve Türkiye’de İlk Kadın Hekimler ve Kadınların Hekim Olma Mücadelesi. *Toplumsal Tarih*, **2006**;(147): 50–57.
153. **Lewis JJ.** Florence Nightingale Quotes. Erişim: (<http://www.bookrags.com/research/nightingale-florence-eorl-10/>), Erişim Tarihi: 03.01.2008.
154. **Kafadar O.** *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları, **1997**: 99.
155. **Yıldırım N.** Dünya ve Türkiye Tarihinde Kadın Hekimler. Erişim: (<http://www.14mart.org/modules.php?name=News&file=print&sid=18>), Erişim Tarihi: 23.04.2006.
156. **Yıldırım N.** *Sağlık Alanında Türk Kadını, Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*. İstanbul, **1998**.
157. **Şimşek L.** Günümüz Basınında Kadın(lar) Gazete Haberlerinde Kadınların Temsiline Yönelik Analitik Bir Çalışma. Erişim: (<http://www.altkitap.com>), Erişim Tarihi: 24.10.2007.
158. Türkiye’de Kadın Hakları. Erişim: (http://tr.wikipedia.org/wiki/Turkiyede_kadin_haklari%B1), Erişim Tarihi: 23.05.2007.
159. **Erhan S.** *Hemşirelik Tarihi*. İstanbul: Divan Matbaacılık Tesisleri, **1978**.
160. **Nikiforuk A.** *Mahşerin Dördüncü Atlısı, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, **2007**.
161. **Mayeaux EJ.** A History Of Western Medicine And Surgery. Erişim: (<http://libsh.lsuhs.edu/fammed/grounds/history.html>), Erişim Tarihi: 13.04.2008.
162. **Donahue MP.** *Nursing: The Finest Art, an Illustrated History*. St. Louis: Mosby, **1995**.
163. **Potter P, Perry AG.** *Fundamentals of Nursing*. 4th edition, St. Louis: Mosby, **1997**; 206–232.
164. **Potter P, Perry AG.** *Basic Nursing*. 3rd edition, St. Louis: Mosby, **1995**; 3–25.
165. Hemşirelik Tarihi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hemşirelik Yüksekokulu Hemşirelik Tarihi Ders Notları, **2005**.
166. **Altınay AR.** *Haçlılar*. İstanbul: Ötügen, **2007**.
167. **Humphrys RS.** XIII. Yüzyılda Eyyubiler, Memlükler ve Latin Doğu. Çev: M. Kılıç. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Sivas, **2007**, (XI/I): 359–378.
168. **Debono L.** La Médecine en Russie de 1801 á1917. Erişim: (<http://debono.club.fr/intro-russie.htm>), Erişim Tarihi: 05.08.2008.
169. **Ağırakça A.** *İslam Tıp Tarihi, Başlangıçtan VII/XIII. Yüzyıla Kadar*. İstanbul. Nobel Tıp Kitapevleri, **2004**; 79–84.
170. **Has P.** Tarihte Batı Tıbbının Doğudan Aldıkları. Erişim: (http://www.yeniumit.com.tr/konular.php?sayi_id=27&konu_id=859&yumit=bolum2), Erişim Tarihi: 09.04.2008.
171. **Aydın E.** Osmanlı İmparatorluğu’nda Halk Sağlığı Hizmetleri. *Türk Tıp Tarihi Yıllığı III*. Yayınlayan: A. Terzioğlu, E. Lucius. İstanbul, **1996**; 200–204.

172. **Sarı N.** Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranacak Nitelikler. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 1*, İstanbul, **1995**; 44.
173. **Uzel İ.** *Şerefeddin Sabuncuoğlu: Cerrahiyyetü'l Hâniyye*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları III. Dizi, Sayı:15, Ankara, **1992**.
174. **Sarı N.** Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri. Ed: Nil Sarı. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*. Sayı 2-3, İstanbul **1996-97-98**.
175. **Taşkıran N.** *Hasekinin Kitabı*. İstanbul: Haseki Hastanesini Kalkındırma Derneği Yayınları, No:6, **1972**; 45.
176. **Şahin K.** XIX. Yüzyılın Birinci Yarısında Belgelerle Osmanlılarda Çocuk Düşürme Problemleri Üzerine Bazı Gözlemler, Vakıf Doğumevi, Eczane Açılması, XII. *Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, **1994**; 70.
177. **Aubry P.** "Memories Originaux". *Revue Internationale des Sciences Medicales*, Tom IV, No:2, **1887**;50-53.
178. **Şehsuvaroğlu BN.** *İstanbulda Beşyüz Yıllık Sağlık Hayatımız*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, **1953**; 71.
179. **Saygılıgil Gündüz F.** Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Kadınlara Hizmet İçin Açılan Hastane ve Klinikler. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, **1999**.
180. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Dâhiliye No:34341, 25 Ramazan 1279/15 Mart 1863.
181. **Yıldırım N.** Sağlık Hizmetleri. *İstanbul Ansiklopedisi, Cilt VI*, İstanbul, **1994**; 420-423.
182. **Yıldırım N.** Gureba Hastanesi. *İstanbul Ansiklopedisi, Cilt III*, İstanbul, **1994**; 430-439.
183. **Abdülaziz Bey.** *Osmanlı'da Adet Merasim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, **1995**;356-357.
184. **D'Ohsonn M.** *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*. Çev: Z. Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, No:3, **1977**; 194-195.
185. **Sahillioğlu H.** Üsküdar'ın Mamure (Cedide) Mahallesi Fitık Cerrahları. Editör: N. Sarı. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmalar*. Sayı:4, İstanbul, **1998**; 61-62.
186. **Yıldırım N.** Zeynep Kamil Hastanesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 4*, İstanbul, **1994**; 551
187. **Topuzlu C.** *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*. Hazırlayan: H. Hatemi, A. Kazancıgil. İstanbul: İstanbul Ü.Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, Rektörlük No:2971, Dekanlık No:96, **1982**; 38.
188. **Akyıldız A.** *Refia Sultan*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, **1998**; 75-92.
189. **Ülman YI.** Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne'de Eğitim (1839-1848). Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, **2006**.

190. **Ergin ON.** *İstanbul Tıp Mektepleri, Enstitüleri ve Cemiyetleri.* İstanbul Tıp Tarihi Enstitüsü, Sayı:17, İstanbul, **1940.**
191. **Ülman YI.** Journal De Constantinople'a Göre Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne'nin Galatasary Dönemi. *Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul,
192. **Yüksel G.** Florence Nightingale'in Kırım Harbi Esnasında Hasta Bakımı ve Hastaneciliğe Getirdiği Yenilikler. *Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi, İstanbul, **1998.**
193. **Ülman YI.** Türkiye'de 19–20. Yüzyılda Tıp Tarihinin Ana Hatları (1827–1923). Erişim: (<http://www.hastanederGISi.com/48/haberdetay.asp?id=8>), Erişim Tarihi: 14.04.2008.
194. **Şehsuvaroğlu BN.** Ebe, Ebe Mektebi, Ebe Okulları. *İstanbul Ansiklopedisi,* Cilt:9; İstanbul, **1968;** 4843.
195. **Refik Münir, Kenan Tefvik.** Hastabakıcılara Öğütler. Çev: F. Türe, *Asklepios Tıp Kültürü Dergisi,* Ocak-Mart, **2007:** 56–65.
196. **Yıldırım N.** Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* İstanbul: İletişim Yayınları, **1999;** 1326.
197. Refik Münir Keskingil. Erişim: (<http://www.gata.edu.tr/cerrahibilimler/kadindogum/Akademik/kurucu.html>), Erişim Tarihi: 29.04.2008.
198. **Duran FS.** *Büyük Atlas.* İstanbul: Kanaat Yayınları, **2001;** 49.
199. Erişim: (<http://www.akdeniz.edu.tr/veteriner/yonerge.htm>), Güncellenme Tarihi: 3 Temmuz **2004.**
200. **Rigler.** İstanbul'da 1847 ve 1848'de Kolera Morbus Salgını. *Gazette Medicale de Constantinople,* Sene 2, N:3, İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne Matbaası, **1850.**
201. **Barham J.** Recipes From Disaster. Erişim: (www.suite101.com/article.cfm/crimean_war/117060/1), Erişim Tarihi: 18 Aralık 2007.
202. **Poirier JL.** Un Problème De Médecine Navale. İlder Uzel Arşivi.
203. **Yıldırım N.** Osmanlı Ordusunda Kakule Sıhhiye Bölükleri. *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri,* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, **1998;** 163–187.
204. **Murray E.** Russian Nurses: From The Tsarist Sister of Mercy to the Soviet Comrade Nurse: a Case Study of Absence of Migration of Nursing Knowledge and Skills. *Nursing Inquiry,* **2004** Sep; 11(3): 130–138. PMID: 15.327.652.
205. **Silver CP.** Renkoi: A Forgotten Crimean War Hospital and Its Significance. *Vesalius* **2004;** X(II): 55–60,
206. **Özbay K.** *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri.* Cilt III, Kitap I, İstanbul: Yörük Matbaası, **1976.**
207. **Yıldırım N.** Toptaşı Bimarhanesi. *İstanbul Ansiklopedisi,* Cilt: XVII, İstanbul, **1994;** 295.

208. **Sarı N.** Toptaşı Nûrbânû Valide Sultan Darüşşifası. *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul, 17-19 Şubat 1988*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sayı:131, **1992**; 169.
209. **Özbay K.** *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneler*. Cilt III, KitapII, İstanbul: Yörük Matbaası, **1976**.
210. **Yalçın B, Hanoğlu L, İçbahçe S.** *Toptaşı'ndan Bakırköy'e Akıl Hastanesi*. İstanbul: Okyanus Yayınları, **2001**.
211. Rami Kışlası, Cumhuriyet Gazetesi. 10 Temmuz **2008**, Sayfa 9.
212. **Yıldırım N.** Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'nin İlk Deontoloji Hocası Nahabed Rusinyan. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, **1995**; 150.
213. **Yıldırım N.** Askeri Hastaneler. *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: I, İstanbul, **1994**; 344-349.
214. Zeytinburnu Asker Hastanesi. Erişim: (http://www.zeytinburnu.com.tr/bel_zeytinburnu/ilce_gezisi/tarih/askeri|hastane.cfm.), Erişim Tarihi: 05.10.2007.
215. **Yıldırım N.** XIX. Yüzyıl Salgınları. *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: VI, İstanbul, **1994**; 423.
216. **Yıldırım N.** Bahriye Merkez Hastanesi. *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, **1994**; 548-549.
217. **Hatemi H.** Yirminci Yüzyıl Başlarcken Hastaneler. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, **2006**; 237-240.
218. **Gürün A, Öncü E, Gülsün H.** *Geçmişten Günümüze Selimiye Kışlası*, 1. Ordu Komutanlığı. Ankara, **2005**.
219. **Bayat AH.** *Osmanlı Devlet'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, **1999**.
220. **Padwick CE.** *Florence Nightingale, Hastabakıcılık Melekesi, Kırım Muharebesi Zamanında Üsküdar'da Yaptığı Büyük Muâvenet İşinden Dolayı İştihâr Eden Hasta Bakıcılık*. Çev: MA (Mehmet Asım Us). İstanbul, **1924**.
221. **Özdemir İ.** Kırım Harbinden Günümüze Haydarpaşa Mezarlığı. Erişim: (http://geliboluyuanlamak.com/makale_detay.php?haber_id=8), Erişim Tarihi: 18.10.2007.
222. **Pardoe.** *Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*. İstanbul: Kitap Yayınevi, **2004**.
223. **Kum E.** Florence Nightingale Müzesi. *Türk Hemşireler Dergisi*, Ankara: Mars Matbaası, **1987**; 37(3): 5-7.
224. **Altıntaş A.** Haydarpaşa Askeri Hastanesi. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing, **2006**; 99-100.
225. **Yıldırım N.** Haydarpaşa Asker Hastanesi. *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: IV, İstanbul, **1994**; 303-304.
226. **Altıntaş A.** Gülhane Seririyat Hastahanesi'nden Önceki Gülhane Hastanesi. *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, **1998**; 1-10.

227. **Yıldırım N.** Fransız Pastör Hastanesi. *İstanbul Ansiklopedisi* Cilt: III, İstanbul, **1994**; 335–336.
228. Balıklı Rum Vakfı Hastanesi. Erişim: (http://www.zeytinburnu.com.tr/bel_zeytinburnu/ilce_gezisi/tarih/balikli_rum.cfm), Erişim Tarihi: 23.04.2007.
229. **Yıldırım N.** Balıklı Rum Hastanesi. *İstanbul Ansiklopedisi* Cilt: II, İstanbul, **1994**; 25–26.
230. **Yarman A.** *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Tarihi*. İstanbul: Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Vakfı Yayını, **2001**.
231. Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi. Erişim: (http://www.zeytinburnu.com.tr/bel_zeytinburnu/ilce_gezisi/tarih/surp|pirgic.cfm), Erişim Tarihi: 21.10.2007.
232. **Yıldırım N.** Sankt Georg Hastanesi. *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: I, İstanbul, **1994**; 452.
233. **Wendt KH.** Alman Hastanesi Tarihçesi, Universal Hospital Groups. Erişim: (<http://almanhastanesi.com.tr/tarih.htm>), Erişim Tarihi: 18.10.2007.
234. **Yıldırım N.** Alman Hastanesi. *İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1*, İstanbul, **1994**; 211.
235. **Hızlan D.** Geçmişten Günümüze Beyoğlu. Erişim: (<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/07/03/484536.asp>), Erişim Tarihi: 21.10.2007.
236. Fransız La Paix Hastanesi. Erişim: (http://www.nobiva.org/71_135_01.htm), Erişim Tarihi: 02.05.2008.
237. **Erkoç S.** First Turkish Journal of Neurology and Psychiatry: “Emraz-i Akliye ve Asabiye Müsamereleleri”. *Tıp Tarihi Araştırmaları*, **2001**; 10.119–137. PMID: 12.164.198
238. **Panzac D.** *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700–1850)*. Çev: S. Yılmaz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, **1997**; 254.
239. **Yıldırım N.** Kolera Salgınlarında Alınan Karantina Önlemleri ve Osmanlı Toplumsal Yaşamındaki Yansımaları (1831–1918). *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara: Nobel Kitapevi, **2006**; 328–348.
240. **Ayar M.** *Osmanlı Devletinde Kolera: İstanbul Örneği (1892–1895)*. İstanbul: Kitabevi, **2007**; 12, 26.
241. **Atabek ME.** *Tıp, Tabip Olmayanlardan Neler Öğrendi?*, İ.Ü.Cerrahpaşa Tıp Fak. Yayınları, No: 44
242. **Torun S, Kadioğlu SN, Uzel İ, Yılmaz N.** Kırım Savaşında İskorbüt İletici. Ed: AD. Erdemir, Ö. Öncel, Y. Küçükdağ, B. Okka, S. Erer, *I. Uluslar arası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi, Bildiri Kitabı*, Cilt:1, Konya, **2008**; 792-810.
243. **Develi H.** *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I*. İstanbul: Genel Dağıtım Kitabevi, **2005**.
244. **Develi H.** *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu II*. İstanbul:Genel Dağıtım Kitabevi, **2005**.

245. **Kurt Y.** *Osmanlıca Dersleri 1,6*. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, **2000**.
246. **Kurt Y.** *Osmanlıca Dersleri 2,3*. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, **1999**.
247. **Devellioğlu F.** *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, **2002**.
248. *Redhouse Osmanlıca İngilizce Sözlük*. İstanbul: Sav Yayınları, **2000**.
249. **Smith CW.** *Sonsuz Fedakârlık, Hemşirelik Nasıl Kuruldu*. Çev: S. Huri. İstanbul: Amerikan Board Neşriyat Dairesi. **1954**.
250. **Taşkıran N.** Florence Nightingale ve Kendisine Ait Yayınlanmamış Türk Arşiv Belgeleri. *Haseki Tıp Bülteni*, İstanbul, **1984**; 13(3).
251. **Smith CW.** *Florence Nightingale*. Çev: M. Balım, İ. Balım. **1952**.
252. **Nightingale F.** *Notes on Hospital*. London, **1858**.
253. **Velioğlu P.** *Hemşirelikte Kavram ve Kuramlar*. İstanbul: Alaş Ofset, **1999**: 121–145.
254. **Felicien C.** *Dinler Tarihi*. Çev: S. Tiryakioğlu, İstanbul: Varlık Yayınları, **1972**.
255. **Nosotro R.** Florence Nightingale May 1820-August 1910 Compassionate Lady of the Lamp. Erişim: (<http://www.hyperhistory.net/apwh/bios/b2fnightingale6em.htm>), Erişim Tarihi:14.01.2008.
256. Florence Nightingale: The 38 Nurses. Erişim: (<http://www.countryjoe.com/nightingale/the38nurses/index.htm>), Erişim Tarihi: 26.11.2007.
257. **Bloy M.** “Florence Nightingale (1820–1910)”. Erişim: (<http://www.victorianweb.org/history/crimea/florrie.html>), Erişim Tarihi: 28.11.2007.
258. **Ay FA.** *Temel Hemşirelik, Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar*. İstanbul: Medikal Yayıncılık, **2007**: 8–9.
259. **Forsaithe JW, Hackett CJ.** *Florence Nightingale 1820–1910*. Florence Nightingale Museum, Selimiye Barracks, Scurati-İstanbul, London, **1974**; 1–15.
260. **Thompson JD, Goldin G.** *The Hospital: A Social and Architectural History*. London, **1975**; 155–159.
261. **Cook GC.** Henry Currey FRIBA (1820–1900): Leading Victorian Hospital Architect and Early Exponent of the “ Pavillon Principle”. *Postgrad. Med. J.* **2002** Jun; 78(920): 352–359. PMID: 12.151.691.
262. **Gill CJ, Gill GC.** Nightingale in Scutari: Her Legacy Reexamined. *Clin. Infect. Dis.* **2005** Jun 15; 40(12): 1799–1805. PMID: 15.909.269.
263. **Stanley D.** Lights In The Shadows: Florence Nightingale and Others Who Made Their Mark. *ContempNurse*, **2007** Feb; 24(1): 45–51. PMID: 17.348.782.
264. **Young DAB.** Florence Nightingale's Fever. *British Medical Journal*, **1995**;(311): 1697–1700.
265. **Dossey BM.** Florence Nightingale. Her Crimean Fever And Chronic Illness. *J. Holist. Nurse*. **1998** Jun; 16(2): 168–196 PMID: 9801534.

266. Yakın Tarihten Bir Yaprak, Florence Nightingale'e Dair Bir Arşiv Vesikası. *Geçit Mecmuası*, Ocak-Şubat **1946**; 12–13.
267. **Lipseý S.** Mathematical Education in the Life of Florence Nightingale. Erişim: (<http://www.agnescott.edu/Lriddle//women/nighteduc.htm>), Erişim Tarihi: 24.01.2008.
268. Florence Nightingale, Timeline2, 1850–1910. Erişim: (<http://www.countryjoe.com/nightingale/tl2.htm>), Erişim Tarihi: 24.01.2008.
269. Florence Nightingale. Erişim: (<http://www.florence-nightingale-foundation.org.uk/>), Erişim Tarihi: 21.11.2007.
270. **Dossey BM.** Florence Nightingale. A 19th Century Mystic. *J. Holist. Nurse.* **1998** Jun; 16(2): 111–164 PMID: 9801533.
271. Post Travmatik Stres Sendromu. Erişim: (<http://www.genbilim.com/content/view/3628/38/>), Erişim Tarihi: 02.06.2008.
272. **Dossey BM.** Florence Nightingale, Her Personality Type. *J. Holist. Nurse.* **1998** Jun; 16(2): 202–222. PMID: 9801535.
273. **Thomas S.** Mill J.S. Utilitarianism, The University of Adelaide Library Electronic Texts Collection. Erişim: (<http://etext.library.adelaide.edu.au/m/m645u/m645u.zip>), Erişim Tarihi: 12.01.2008.
274. **Calobria MD, Macrae JA.** *Suggestions For Thought.* Pennsylvania: Pennsylvania Press, **1994.**
275. **Lewis JJ.** Florence Nightingale Quotes. Erişim: (<http://www.bookrags.com/research/nightingale-florence-eorl-10/>), Erişim Tarihi: 14.02.2008.
276. **Meehan TC.** In Shadows Of Nursing History. *Reflect Nurs Leadersh.* **2005**; 31 (2): 32–33, 42. PMID: 16.050.390.
277. **Özcan A.** *Hemşire-Hasta İlişkisi ve İletişim.* Ankara: Sistem Ofset Bas. Yay. San. Tic. Ltd. Şti, **2006**; 16.
278. **Messmer PR, Parchment Y.** Mary Grant Seacole: The First Nurse Practitioner, *Clin. Excell Nurse Pract.* **1998** Jan; 2(1): 47–51, PMID: 12.675.077.
279. Mary Seacole Leadership Award (annual Dept of Health bursary to honour Mary Seacole's name and achievements). Erişim: (<http://www.doh.gov.uk/maryseacoleaward/>), Erişim Tarihi: 16.11.2007.
280. Mary Seacole Centre. Erişim: (<http://www.maryseacole.com/maryseacole/>), Erişim Tarihi: 13.10.2007.
281. *Thema Lauruesse, Tematik Sözlük, İnsan ve Tarih.* İstanbul: Milliyet Yayınları, **1993**; 192–193.
282. Türk Hemşireler Derneği, Florence Nightingale Müzesi. *Türk Hemşireler Dergisi.* Özel Sayı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, **1987.**
283. Denizcilik Tarihimiz. Erişim: (<http://www.barbaros.biz.com/osmanlıdonanması-2/html.>), Erişim Tarihi: 10. 07. 2008.